

НАШИТЕ СЪСЕДИ И НИЕ**Размисли около понятието „сърбохърватки“**

От векове балканските народи живеят в близко съседство. Това направило ли ни е близки не само в географския, а и в общочовешкия смисъл? Усещаме ли се като една истинска общност? Познаваме ли се? Както сочат различни допитвания и наблюдения, ние знаем за САЩ, Германия, Франция повече – многократно повече, отколкото за тези страни и народи, с които граничим. В своята програма сп. „Език и литература“ си е поставило за цел да спомогне за опознаването на съседите ни, като подготвя целенасочено книжки с научни разработки в тази посока. Досега сме публикували такива книжки за нашето научно присъствие в по-далечни страни и за тяхното присъствие у нас. Сега се насочваме към нашите най-близки съседи. Тази книжка съдържа статии, посветени на изследванията на връзките между българи и хървати през вековете и разработки на отделни проблеми на нашите езици, литератури, култури, традиции...

Тук искам да отворя дума по един въпрос, който някак си се смята за решен механично, без да е изяснена същността му. Имам предвид понятието и термина „сърбохърватски“. Чувахме го и го използвахме десетилетия наред, без всъщност да имаме някакви колебания в действителното съществуване на такъв език. Гледахме, че на речниците пише, че са на „сърбскохърватския или хърватскосърбския език“, и някак безкритично отминавахме тази явна безсмислица. Имаше ли и има ли сърбохърватски език? Това не е само локален проблем. Дали в случая не се има предвид само един мисловен конструкт с оглед на някаква бъдеща пожелана перспектива? Чрез физическото разпадане на федерална Югославия беше постигнато едно връщане към онова, което теорията на книжовните езици отдава знае – а именно, че книжовните езици (изобщо езиците) се раждат и съществуват в определените общности¹. И народите в отделните бивши републики – сега вече независими държави – започнаха да определят своя език с производни думи от техните имена. Чрез крайния си резултат опитът чрез инструментите на политическия диктат да се споят отделни народи в една нация с един (макар и само по име) език показва именно това. Вярно е, че на Балканите всички народи са живели от векове силно размесени, а в Югославия това размесване беше стимулирано от системата. Въпреки това сърби и хървати (нека говорим тук само за тях) още от Средновековието са представлявали отделни общности – като държави (колкото и изменчива да е била съдбата им), като религия, като самосъзнание. А това означава и формиране на различни книжовни езици. Онова, което наричаме „сърбохърватски континуум“, трябва да се ограничи само на диалектно равнище, въпреки че и в това отношение има аргументи, които насочват към

¹ Вж. например проследяването на тази проблематика в Okuka, M. *Eine Sprache – viele Erben. Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Ex-Jugoslawien*. Klagenfurt, Wieser Verlag, 1998, 164 S.

представата за изконни отделни езици. Под „сърбохърватски“ трябва да се разбира само книжовният език. А такъв – смея да твърдя категорично – никога не е съществувал в действителност, а само на хартия. Достатъчно беше да се попътува из Сърбия и Хърватия през 80-те години, за да се разбере това от личните наблюдения в живия живот. Различни са опорните думи и голяма част от лексиката, различна е фонетиката, граматиката показва сериозни системни разлики, различни са писмените практики, различни са духът и философията на езиците ... Още през първата половина на XIX в. възниква идеята да се създаде единна балканска славянска нация чрез създаването на един общ език². Много често в науката днес се говори за прословутия Виенски договор от 1850 г. Този документ обаче не се разглежда върху основата на теорията на книжовните езици. Ясно е, че създаването му е факт, но осъществяването му се оказва невъзможно. Невъзможно именно поради чисто идеологическата му същност, не почиваща върху познаване на механизмите на създаването и съществуването на езиците и специално на книжовните езици. Този договор си остава само един паметник за историята на филологическата мисъл, а не и паметник за историята на книжовния език. В изследванията често се бъркат понятията история на книжовния език и история на филологическата мисъл. В повечето случаи се открива именно проследяване на моменти, етапи, личности, концепции от историята на филологическата мисъл, което не е в пряка връзка с действителното състояние, развитие и потенциални възможности на обществата и книжовните им езици.

Понеже на няколко пъти споменах теорията на книжовните езици, искам да направя едно пояснение. Тази теория е създадена (и се създава и сега) с оглед на практическите нужди на обществото и на занимаващите се с изследване и изясняване на особеностите на езиковата практика и действителните актуални процеси и тенденции в нея, както и със специфичната им историческа типология. Т. нар. „разпад на сърбохърватския“ ни показва как трябва да се променят мисловните стереотипи. Познаването и прилагането на теорията на книжовните езици отдавна би разрешило много проблеми на съвременното езиково и друго естество – у нас, на Балканите и по света. Това се отнася особено за онези наднационални езици – да ги наречем „имперски“, които са един вид езици-майка, но сред различните народи, които си служат с тях, съществуват в най-разнообразни вариации, които би следвало да се разглеждат като отделни езици. Време е теорията на книжовните езици да започне да се прилага в практиката, а да не остава само споменавана и неизползвана.

БОЯН ВЪЛЧЕВ

„Език и литература“

b.valtchev@abv.bg

² На тази идея откликва и Г. Раковски в статията си „Отговоръ на питање за съставленія едного общаго югославянскаго книжевнаго языка“ публикувана на 8.9.1857 г. в сп. „Седмица“. Вж. по въпроса „Раковски книжовникът и филологът“ (София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1993, специално с. 49–79.) от Б. Вълчев.